

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์สังคมไทย แสดงให้เห็นถึงการเผชิญหน้า การท้าทาย และการต่อสู้ ทางอำนาจและความคิดภายในโครงสร้างสังคม อยู่เสมอและตลอดมา การได้มาซึ่งอำนาจ การรักษาไว้ซึ่งอำนาจ และการขยายขอบเขตของอำนาจ เป็นความพยายามและความจำเป็นของผู้มีอำนาจ การปกครองที่จะต้องกระทำอยู่อย่างต่อเนื่อง เพื่อความคงอยู่ได้ในฐานะของตน เพราะฉะนั้นในโครงสร้างสังคมไทยที่สืบเนื่องมาในประวัติศาสตร์ จึงปรากฏให้เห็นอยู่เสมอถึงลักษณะการต่อสู้และการใช้กำลังบังคับเพื่อนำไปสู่การคงอยู่ของ สถานะการนำนั้น

อย่างไรก็ตาม การใช้กำลังบังคับเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถทำให้ฐานอำนาจความเป็นผู้นำนั้น คงอยู่ได้อย่างยาวนาน การจะรักษาไว้ซึ่งอำนาจจำเป็นต้องสร้างบรรยากาศของความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) เพื่อสนองผลทางความคิดของผู้ได้ปกครองในการยอมรับอำนาจของชนชั้นปกครอง

Antonio Gramsci นักมาร์กซิสต์ชาวอิตาลีเขียน (สายทิพย์ สุขดิพันธ์, 2531 : 99-100) ได้นำเสนอแนวความคิดในการทำงานร่วมกันของกลไกด้านการปราบปรามและการครอบงำทางความคิด เพื่อสร้างสถานะของชนชั้นครอบงำ (hegemony) ไว้ว่า

... ไม่มีสังคมใดจะอยู่ได้โดยใช้กำลังควบคุมบังคับโดยลำพัง เป็นเวลาต่อเนื่องยาวนาน จึงต้องมีการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ เพื่อสกัดความล้มพันธ์ทางการผลิตนั้นไว้ กล่าวคือ ถ้าระบบทุนนิยมจะสามารถดำรงอยู่ในฐานะวิถีการผลิตหลัก คนแต่ละคนจะต้องยินยอม

พร้อมใจ เห็นดีเห็นชอบ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ยอมจำนนกับโครงสร้างทางชนชั้นและสถานะภาพของตนเอง เขาก็จะมีชีวิตอยู่ในระบบทุนนิยม ซึ่งตัวเขาเองถูก "กดขี่ขูดรีด" โดยไม่รู้ลึกลับตระหนักรู้ในสถานะอันถูกเอารัดเอาเปรียบของตน...

เมื่อการสร้างบรรยากาศความเห็นพ้องต้องกัน มีความจำเป็นต่อการรักษาไว้ซึ่งอำนาจของชนชั้นเช่นนี้แล้ว ในกระบวนการสร้างสถานะความเป็นผู้นำของรัฐนั้น นอกเหนือจากการใช้กำลังบังคับปราบปราม รัฐจำเป็นต้องมีพื้นฐานความเห็นพ้องกันในทางอุดมการณ์และความคิดของตน จากชนชั้นที่รัฐปกครอง ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นการประสานของกลไกด้านการปราบปราม อาทิ กองทัพ ตำรวจ ฯลฯ และกลไกด้านอุดมการณ์ของรัฐ เช่น การศึกษา ศาสนา ฯลฯ เข้าไว้ด้วยกัน ภายใต้คำอธิบายที่คล้ายคลึงกันว่า ไม่มีชนชั้นไหนสามารถยึดอำนาจรัฐไว้ได้เป็นระยะเวลายาวนาน โดยมีได้ดำเนินการครอบงำ "เหนือ" และ "ภายใน" กลไกทางด้านอุดมการณ์ของรัฐไปด้วยพร้อมๆ ในเวลาเดียวกัน (อัลดูแซร์, 2529 : 52)

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า การประสานกันของกลไกด้านการปราบปรามกับกลไกด้านอุดมการณ์ ได้ทำหน้าที่รักษาสถานะการนำของรัฐไว้ ในส่วนของกลไกด้านอุดมการณ์ของรัฐนั้น สื่อมวลชนต่างๆจัดเป็นองค์กรหนึ่งที่ทำงานด้านอุดมการณ์กับชนชั้นภายใต้การปกครอง เพราะสื่อมวลชนสามารถสร้างอิทธิพลร่วม ในการย่ำ ผลิตซ้ำ และขยายผลการทำงาน ควบคู่ไปกับกลไกของรัฐด้านอุดมการณ์อื่นๆในสังคม

อุบัติการณ์ "วิทยุกระจายเสียง" ในประเทศไทย เริ่มต้นขึ้นเมื่อกว่า 60 ปีที่ผ่านมา จากเพียงเครื่องเล่นทดลองของชนชั้นเจ้านายในวัง ในปีปัจจุบันได้พัฒนาขึ้นมาเป็นระบบสื่อสารมวลชน ที่มีกิจการจำนวนถึง 484 สถานี (กรมประชาสัมพันธ์, 2533 : 97) แต่ด้วยเหตุที่วิทยุกระจายเสียงถือกำเนิดขึ้นโดยรัฐ ในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับการกำเนิดของระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทย ในแง่หนึ่งทำให้รัฐมีความแข็งแกร่งกว่าพลังอิสระนอกรัฐในการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของสื่อ โดยใช้เหตุผลความเป็นสาธารณสมบัติของคลื่นวิทยุที่ใช้ส่งกระจายเสียง ดังนั้น "วิทยุกระจายเสียงจึงอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล

ตลอดมานับตั้งแต่แรกตั้ง" (อัศศิริ ธรรมโชติ, 2524 : 3) และปัจจัย "ที่มีพลังอำนาจผลักดันความผันแปรไปสู่วงการวิทยุกระจายเสียงมากที่สุดก็คือ ปัจจัยทางการเมือง เพราะวิทยุกระจายเสียงของไทยถือกำเนิดควบคู่มาพร้อมกับความผันแปรทางการเมืองนั่นเอง" (ขวัญเรือน กิติวัฒน์, 2526 : 125)

การมีระบบผูกขาดกรรมสิทธิ์โดยรัฐ ทำให้บ่อยครั้งที่มีการเรียกวิทยุกระจายเสียงว่า เป็น เครื่องมือของรัฐ เป็น กระจกเสียงของรัฐ เป็น ปากเสียงของรัฐ หรือแม้แต่เป็น "ขุมกำลังทางการเมือง" ก็มี (สถานีวิทยุกระจายเสียง(ทหาร)บนธุรกิจแห่งผลประโยชน์, 2522 : 21) อย่างไรก็ตามไม่ว่าคำเรียกจะเป็นเช่นใด แต่แท้จริงแล้ว โครงสร้างกรรมสิทธิ์และการดำเนินงานของสื่อวิทยุกระจายเสียง ได้สะท้อนให้เห็นความเป็นกลไกของรัฐ ด้านอุดมการที่ค่อนข้างจะชัดเจน และเป็นที่น่าสังเกตว่า วิทยุกระจายเสียงเป็นกลไกของรัฐบนพื้นฐานของการควบคุมโดยรัฐ ในขณะที่บางองค์กรอื่นในสังคมที่มีฐานะเดียวกัน เป็นกลไกของรัฐได้ด้วยลักษณะและรูปแบบของระบอบอุปถัมภ์ทางการเมือง เช่น สถาบันศาสนา ฯลฯ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2534 : 33)

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ เป็นสถานีวิทยุที่มีลักษณะเด่นชัดมากของความเป็นกลไกด้านอุดมการรัฐ เนื่องจากรัฐเข้ามาควบคุมทั้งในระดับตามกฎหมาย (legal control) และการควบคุมระดับการปฏิบัติการ (operative control) ทำให้เสรีภาพในการประกอบวิชาชีพ (relative autonomy) มีอยู่ค่อนข้างจำกัด อย่างไรก็ตาม โดยอุดมคติแล้ว สถานีวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ควรทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการนำเสนอสาระต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ของทุกหน่วยในสังคมหรือทุกองค์ประกอบในรัฐ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว รายการที่นำเสนอส่วนใหญ่ อันได้แก่ ข่าว เพลง บทความ และอื่นๆ ล้วนแต่แฝงไว้ด้วยการรับใช้ผลประโยชน์ของรัฐทั้งสิ้น และทำให้ภาพพจน์ (image) ของกรมประชาสัมพันธ์ มีฐานะในยุคนั้นเป็น "กรมกร๊วก" หรือ "ทนายหน้าหอ" ที่คอยแก้ต่างให้รัฐบาลเป็นประจำ

ในด้านรายการข่าววิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ เป็นรายการที่มีการเผยแพร่มาตั้งแต่การตั้งสถานีวิทยุแห่งแรกของไทยขึ้น เมื่อราว 60 ปีที่แล้ว

ด้วยระบบการควบคุมและลักษณะการทำงาน ทำให้ข่าววิทยุแห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการด้านอุดมการของรัฐ ทั้งในส่วนโครงสร้างขององค์กรและในส่วนโครงสร้างของตัวรายการ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาโครงสร้างดังกล่าวเพียงผิวเผิน อาจนำไปสู่การวิเคราะห์รายการข่าววิทยุแห่งประเทศไทยในลักษณะแค่ว่า

...สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ได้รับการประเมินว่า มีความน่าเชื่อถือสูงในฐานะที่เป็นแหล่งข่าว เพราะคุณสมบัติสำคัญคือ การนำเสนอข่าวได้รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ ความสามารถในการเสนอข่าวได้รวดเร็วกว่าสื่ออื่น การให้ข้อมูลที่ถูกต้องเชื่อถือได้ และความปลอดภัยในการนำข้อมูลข่าวสารที่ได้รับไปพุดคุยหรือเล่าต่อโดยไม่ต้องกลัวว่าจะมีความผิด ส่วนคุณสมบัติที่ส่งผลให้สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยได้รับความเชื่อถือได้แก่ การขาดความกล้าหาญที่จะเสนอข่าวเพื่อผดุงความยุติธรรมของสังคม ความไม่สามารถในการรายงานข่าวหรือเหตุการณ์ได้อย่างละเอียดเจาะลึก และการที่ไม่เสนอข่าวตรงไปตรงมาตามข้อเท็จจริง...

(ศุภวรรณ ลัจจงศ์, 2532 : 1-2)

แต่ในความเป็นจริงแล้ว ความเป็นไปดังกล่าวน่าที่จะใช้คำอธิบายข่าววิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยนี้ ในฐานะกลไกสร้างความชอบธรรมทางอุดมการของรัฐ ซึ่งจะขยายความต่อจากประเด็นที่ Tuchman (1987 : 344) กล่าวไว้ว่า

...ตราบิตที่ข่าวซึ่งมีสาระต่าง ๆ นั้น ยังต้องสัมพันธ์กับการทำงานของสถาบันที่ต้องการความชอบธรรม และองค์กรที่ทำงานด้านข่าว ทั้งในส่วนนโยบายและปฏิบัติ ยังคงมีการทำงานในลักษณะดังกล่าวแล้ว ข่าวก็จะผลิตและผลิตซ้ำตัวมันเองในฐานะผู้ให้ประวัติศาสตร์ และไม่เพียงข่าวจะผลิตและผลิตซ้ำความหมายทางสังคมเท่านั้น แต่ข่าวยังผลิตและผลิตซ้ำวิถีทางแห่งการกระทำสิ่งต่างๆ หรือการอ้างไว้ของกระบวนการรักษาสถาบันต่างๆด้วย

ด้วยเหตุนี้ แม้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข่าววิทยุกระจายเสียง จะมีใช้ เป็นสิ่งใหม่ในปัจจุบันแล้วก็ตาม แต่คำอธิบายถึงความเป็นกลไกในการสร้าง ความชอบธรรมของรัฐจะยังมีไม่มากนัก ประกอบกับบริบทในการทำงานด้าน อุดมการของข่าววิทยุมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ในช่วงเวลาของพัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจทำความเข้าใจและต้องการชี้ให้เห็นถึง การทำงานของข่าววิทยุกรมประชาสัมพันธ์ ปฏิบัติการในกระบวนการสร้างความ ชอบธรรมของรัฐได้อย่างไร

ปัญหานำวิจัย

1. รายการข่าววิทยุภาคถ่ายทอดของกรมประชาสัมพันธ์ มีพัฒนา การและการคลี่คลายตัวจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไร
2. องค์กรและการทำงานด้านข่าววิทยุกระจายเสียงภาคถ่ายทอด กับการสร้างความชอบธรรมของรัฐ มีความสัมพันธ์กันอย่างไร
3. กระบวนการสร้างความหมายในตัวบท (text) รายการข่าว วิทยุภาคถ่ายทอด สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ปฏิบัติการในฐานะกลไก สร้างความชอบธรรมทางอุดมการของรัฐได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ ทำขึ้นเพื่อให้เข้าใจและสามารถชี้ให้เห็น ถึง การทำงานของตัวบท (text) รายการข่าววิทยุแห่งประเทศไทยภาคถ่ายทอด ในการสร้างความหมายตามกระบวนการสร้างความชอบธรรมของรัฐ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะ รายการข่าวในประเทศ ภาคถ่ายทอด สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย โดยมีเหตุผลว่า เป็นรายการที่ถูกผลิตโดยสถานีวิทยุของรัฐ (สังกัดกรมประชาสัมพันธ์) ที่ออกอากาศมาเป็นระยะเวลาจนถึง 60 ปีเศษ และในปัจจุบันมีระเบียบบังคับของ กบว. ที่จะให้สถานีวิทยุทุกแห่งทำการถ่ายทอดโดยพร้อมเพรียงกัน 4 ช่วงเวลา

2. ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษา ตัวบท (text) ของรายการข่าววิทยุภาคถ่ายทอด ในช่วงสมัยรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ คือ ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2531 อันเป็นช่วงที่คณะรัฐบาล พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ เข้ารับตำแหน่ง จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2534 อันเป็นช่วงสิ้นสุดการบริหารประเทศของรัฐบาลชุดนี้ โดยการทำให้รัฐประหารของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รลช.) และกำหนดขอบเขตคำว่า "ปัจจุบัน" ในงานวิจัยนี้ว่า เป็นช่วงการบริหารประเทศของรัฐบาลชุด พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การศึกษาเรื่อง "วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยกับการสร้างความชอบธรรมของรัฐ : วิเคราะห์รายการข่าวภาคถ่ายทอด" นี้ มีการใช้ความหมายของศัพท์เฉพาะบางคำในงานวิจัยดังนี้

ความชอบธรรม

: ความรู้สึกยอมรับ หรือ ยอมรับได้ในอุดมการณ์และอำนาจของบุคคลหรือกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเพียงการยอมรับในทางความคิด แต่ยังไม่ถึงระดับที่นำไปสู่ความร่วมมือในการปฏิบัติตามแต่อย่างใด

การสร้างวามชอบธรรม : การสร้างบรรยากาศความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) ที่จะยอมจำนน หรือ ยอมรับ อดมการและอำนาจของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดๆ ซึ่งในงานวิจัยนี้ แบ่งกลุ่มผู้ที่พยายามสร้างวามชอบธรรมได้เป็นสองกลุ่ม คือ

- รัฐ เป็นผู้สร้างบรรยากาศความรู้สึกเห็นพ้องในหมู่ประชาชนภายใต้การปกครอง เพื่อให้เกิดการยอมรับในอำนาจของตน โดยใช้กำลัง บังคับน้อยที่สุด แต่อาศัยการทำงานของกลไกต่างๆ ด้วยวิธีการควบคุมหรืออุปถัมภ์กลไกนั้นๆ

- เจ้าหน้าที่ข่าววิทยกรมประชาสัมพันธ์ เป็นผู้สร้างบรรยากาศความเห็นพ้องในการยอมรับ อดมการหรืออำนาจของรัฐ ในฐานะที่ตนเป็นส่วนหนึ่งในกลไกด้านอดมการของรัฐ ลักษณะการทำงานอาจเป็นไปได้ทั้งที่ผู้ผลิตตั้งใจ หรือ อาจเป็นไปได้โดยไม่รู้สึกตัว

รัฐ

: โดยทั่วไป นักวิชาการจะยอมรับกันว่า "รัฐ" คือ การรวมตัวขึ้นในปริมณฑลหนึ่ง ที่มีทั้งอำนาจ อธิปไตยและอำนาจเด็ดขาดในการแก้ปัญหาใน ปริมณฑลนั้น ซึ่งหมายรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง นับ ตั้งแต่อาณาเขต ราษฎร รัฐธรรมนูญ กฎหมาย รัฐบาล ข้าราชการ และทุกหน่วยในการปกครอง แต่ในงานวิจัยนี้ "รัฐ" หมายถึง คณะรัฐบาล หรือตัวแทนของรัฐ ที่ทำหน้าที่บริหารประเทศ มิได้รวมถึงประชาชนหรือองค์ประกอบอื่นๆในสังคม เพราะลักษณะการทำงานของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เป็นปฏิบัติการสื่อสารทาง

สัญลักษณ์ เพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับรัฐบาลมากกว่าส่วนอื่นๆในรัฐตามความหมายทางวิชาการ

ข่าว

: ผลผลิตทางวัฒนธรรมด้านการสื่อสาร เพื่อการรายงานเหตุการณ์ ความเคลื่อนไหว และข้อเท็จจริงต่างๆที่เกิดขึ้น โดยมีหลักการสำคัญที่จะต้องยึดถือหลักของการนำเสนออย่าง เป็นกลางทางการเมือง (impartiality) ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และสมดุล (balance) ให้นำหนักของข่าวทุกฝ่ายเท่าเทียมกัน

แต่หากผลผลิตดังกล่าว ถูกสร้างขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐคือ กรมประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยแล้ว สารที่นำเสนอจะมีการลงรหัสโดยผู้ส่งสาร ที่แฝงการสร้างบรรยากาศของความเห็นพ้องต้องกันในอุดมการณ์อันชอบธรรมของรัฐ

ข่าววิทยุภาคถ่ายทอด

: รายการข่าววิทยุกระจายเสียง ที่ผลิตขึ้นเพื่อออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และตามระเบียบบังคับของ กบว. กำหนดให้สถานีวิทยุกระจายเสียงทุกแห่งถ่ายทอดเสียงจากสถานีนี้ ในฐานะเป็นแม่ข่ายโดยพร้อมเพรียงกัน 4 ช่วงเวลา คือ

- ข่าวภาค 07.00 - 08.00 น.
- ข่าวภาค 12.30 - 13.00 น.
- ข่าวภาค 19.00 - 19.30 น.
- ข่าวภาค 20.00 - 20.30 น.

ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยกับการสร้างความชอบธรรมของรัฐ : วิเคราะห์รายการข่าวภาคถ่ายทอด" นี้ เป็นตัวอย่างของการวิเคราะห์การทำงานด้านอุดมการของกลไกรัฐ โดยใช้ข่าววิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเป็นกรณีศึกษา ซึ่งแสดงถึงอีกมุมมองหนึ่งในการวิเคราะห์งานด้านสื่อสารมวลชน ที่มีแนวโน้มความเชื่อว่าเป็นเพียงสื่อที่นำเสนอข่าวสารสู่ผู้ฟังเพียงอย่างเดียว

ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงเท่ากับเป็นการสะสมความรู้ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สำหรับนักวิชาการ นักวิชาชีพ และผู้ที่สนใจวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ต่อไป

ข้อจำกัดของการวิจัย

ข้อจำกัดที่สำคัญของงานวิจัยนี้ คือ การตรวจสอบข้อมูลย้อนหลังของข่าววิทยุ ที่ไม่อาจทำได้โดยสมบูรณ์ เพราะการเก็บรวบรวมหลักฐานและเอกสารต่างๆไม่เพียงพอ บางส่วนสูญหายไป ในขณะที่บางส่วนมิได้เก็บรวบรวมไว้ โดยเฉพาะการตรวจสอบตัวบท (text) ของข่าววิทยุในอดีต นอกจากนี้ในส่วน of ข้อมูลปัจจุบันที่เป็นตัวบทรายการที่ออกอากาศจริงนั้น ลักษณะทางเทคนิคบางประการทำให้การตรวจสอบข้อมูลกระทำไม่ได้โดยไม่สมบูรณ์ เช่น มีข้อจำกัดเนื่องจากเสียงสัมภาษณ์ในต้นฉบับข่าวไม่ชัดเจน เป็นต้น

นอกจากนี้ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยไม่สามารถตรวจสอบข้อมูลในส่วนที่เป็นต้นฉบับข่าวที่สมบูรณ์ก่อนการตัดต่อเรียบเรียงออกอากาศ หรือต้นฉบับข่าวที่ห้ามออกอากาศได้ จึงไม่สามารถเปรียบเทียบความแตกต่างของต้นฉบับกับตัวบท (text) ข่าววิทยุที่ได้ออกอากาศจริง